

art
АЗƏРБАЙҶАН

5
1987

биздә Нәчәф кими мәнфи адамлар юхдур, төк-түк варса да, көстәр-мәк лазым дежил...

Биринчи Әли өзү галхыб һәммин јолдашын тамам сәһә мұлаһизаләр сөйләди. Ини кәскин мәнтиглә сүбут еләди. Зал да Әлинин сөзләрини тәсдиг етди.

Сонра Сәмәд Вурғун «Коммунист» гәзетиндә әсәрә јүксәк гиймәт верди.

Доғрусу, о заман биз кәч јазычылар өзүмүздән јашлы шаирлардән, јазычылардан һәмшиә ики адамын — Сәмәд Вурғунла Әли Вәлиевин көмәжинә күвәнирдик. Чәтинлијә дүшәндә онлара мұрачиәт едәрдик. Әли бизим нөгсанларымыза гаршы нә гәдәр сәрт идисә, хәһиши-мизә гаршы да о гәдәр гағғыкеш иди. Сәмәддә дә, Әлидә дә бизим ата-бабаларымыздан, халгдан кәлән бир мәрданәлик вар иди.

СӘНӘТКАРЫН ТАЛЕЈИ

МӘН һәр дәфә Академик Драм Театрынын көһнә бинасы [индики Мусигилн Комедия Театры] јанындан кечәндә онун бөјүк режиссору Адилә хатырлајырам. Мән, вахтила классик бир колоритлә тикилмиш о гәдим бинанын санки әсәрләрин сүкутуна дәлмыш диварлары арасында икинчи мәртәбәдәки балача кабинетиндә әјләшмиш Адилә көрүрәм. Һәр дәфә театрын бир бајрамына чеврилән гурулушларында онун тәнтәнәсини көрүрәм. Вә мәним үрәјимдән гәлли бир һисс кечир ки, на үчүн вахтила инсанлара дүнјанын севинчнини дә, әли кәдәрини дә һисс етдирән о сәнәткардан бу гәдим бинада һеч бир из галмамышдыр! Ахы, Азәрбајҗан театрынын отуз иллик парлаг бир дөврү онун ады илә бағлы олмушдур...

Мүһарибә вахты кәч бир јазычы олан мән, о заман артыг машһур бир јазычы кими танынан Мейди һүсејилә бирликдә јаздығымыз вә М. Әзизбәјов адына Азәрбајҗан Дөвләт Драм Театрында тамашаја гојулан «Интисар» пјесиндән сонра драматургија илә мәшғул олмағы, демәк олар ки, унутмушдүм. 1946-чы илдә «Коммунист» гәзетиндә ишләдијим заман Адил мәни театра дә'вәт еләјиб нефтчиләрин һәјатындан бир пјес јазмағы тәклиф етди. Бу мәним үчүн һеч ағлыма кәлмәјән бир мәсәлә иди, чүнки нефтчиләрин һәјатындан һеч нә јазмамышдым.

Мән дедим:

— Нефть ишини билмирәм. Мәним үчүн чәтин олар.

О, инамла деди:

— Бај... чаван оғлансан, билмирсән, өјрәнәрсән, мүһарибәдә дә олмамшыдын, көрдүн ки, «Интисар» нечә мүвәфғәтијәтлә кетди.

Мән дедим:

— «Интисар»ы тәк јазмамышдым...

О деди:

— На олар, гадам... Сән дә тәчрүбәләнәрсән. Күнү сабаһдан башла ишләмәјә. Пулун јохса, тапшырарам гонорарын јарысыны да бары башдан верәрләр.

Мән онун сәсиндә өзүмә гаршы гәрибә бир инам һисс едәрәк ра'зылыг вердим.

Бу дәфә о, чох мұлајим бир ифадә илә деди:

— Истәјирсән балача бир план фикирләш, кәтир бир јердә мұзакирә еләјәк. Биздән дә һәр нә көмәк лазым олса, дедәрсән. — Сонра күлүмсәјәрәк әләвә еләди: — Сәнин гәләмин итдир. Тәһбәллик еләмәсән, јазачагсан.

...О заман Мейди һүсеји нефтчиләрин һәјатындан бир роман јазмағ фикриндә олдуғуну мәнә демшиди. Мән Адилни тәклифини Мейдијә дедим. Ону да әләвә еләдим ки:

— Горхурам бачармајам. Мән һеч нефть мә'дәнләриндә-задда олмамшыам.

Мейди деди:

— Мән «Азнефть» Бирлијиндән хәһиш еләмишәм, нефть мә'дәнләрини кәзиб, онларын ишилә таныш олмағ үчүн мәнә бир машын гәһким еләсинләр. Истәсән, бир јердә кәзиб өјрәнәрик.

...«Азнефть»дән бизим сарәнчәмымыза бир «Виллис» вердиләр. Вә биз сонрадән о машынла јалһыз нефть мә'дәнләрини дејил, бүтүн Азәрбајҗан рајонларыны да кәзидик.

...Мән нефтчиләрин һәјатындан јазачағым пјесин сүжетини тәхмин оларағ Адилә нағыл еләдим. О, диггәтлә гулағ асыб өз гејдләрини, арзуларыны да деди. Мән биринчи дәфәјди ки, Адил Искәндәрәвлә мүстәғил јарадычылығ ишинә башлајырдым. Мәним дүшүндүјүм, гыса штрихләрлә тәсвир еләдијим сурәтләри онун дәрһал нечә әјдын дудуғуну, һәтта бә'зән онун нечә вәчдә кәлдијини һисс едирдим. Вә бу чәһәт, јарадычылығда тәбиәт сәвасы олан мәни руһландырырды. Мән онун нечә көзәл тамашалар вердијини көрмүшдүм. Буна көрә дә инди фикирләримин ону нечә марағландырдығыны һисс етмәјим мәним драматургија саһәсиндә өзүмә инамымы артырды.

О, хејли көк, чох јарашылыг вә сон дәрәчә һәссас бир адам иди. Елә бу илк сәһбәтимиздән онда һисс еләдијим һәссаслығ, һәјатын зариф мәтләбләрини дәрһал дүјмағ габилијәти елә бил ки, гејри-шууру оларағ мәнә дә мәс'улијәт һиссини күчләндирди. Мән һисс едирдим ки, о, инсан тәбиәтинә, севки, кәдәр чаларларына вағф бир режиссордур. О бәлкә дә һеч нефть мә'дәнләриндә олмамшыды. Бәлкә нефтин истәһсал просеси һеч она мә'лум да дејилди. Анчағ, бунулла бәлә, о, мәним дүшүндүјүм сурәтләр һағғында елә тәбиин, реал гејдләр едирди ки, онулла разылашырдым. Онун сәнәткар зөвгү мәним сонрақы ишимдә һәр шејин — бүтүн һәрәкәтләрини, психоложи вәзијәтләрини тәбиин вә сарраст олмасына, һәр бир персонажын филан тәбәссүмүнүн бәлә сахта чыхмамасына чәһдим артырырды. Бу, ејни заманда, бир режиссор оларағ Адил сәнәтинин дә асас чәһәтләриндән бири иди. Көрүрдүн, мәшгин гызғын јериндә бирдән актјору дајандырыб дејирди:

— Гадам, ахы, бу анда инсан о чүр шән күлүмсәмәз!

Вә ја, филан јердә актјор јерсиз оларағ сәсини галдыранда дајандырыб дејирди:

— Нијә һејлә гышгырырсан, гадам! Сән күчү сәсинә вермә, үрәјинә вер ки, тамашачынын да үрәјинә тә'сир елијә биләсән.

Һеч бир сахта һәрәкәт онун нәзәриндән гача билмәзди. Актјорлар да буну билирдиләр. Она көрә дә һәр кәс бүтүн һәрәкәтләриндә тәбиин, инандырычы олмаға чалышырды. Мәшг заманы о, актјорун ән иччик һәрәкәтинә бәлә биканә галмазды. Пјесдә дә, актјор ифасында да сахта бир штрихи бәлә дәрһал һисс етмәк истә'дады онда сон дәрәчә күчү иди.

...«Ишығлы јоллар», нәһәјәт, тамашаја гојулду. Тамашачылар тәрәфиндән јахшы гаршыланды. Мәтбуатда јахшы гејд олунду.

Онун илк тамашасындан бир нечә күн сонра Адил кабинетиндә мәнә деди:

— Елә билирәм ки, кәнддән пјес јазмағ сәнин үчүн даһа асан олар... Елә дејилми!

Мән сорушдум:

— Нәјә көрә!

— Һекајәләриндән һисс еләјирәм ки, рајон, кәнд һәјаты сәнә јахшы танышдыр... — Сонра күлүмсәјәрәк зарафатјана әләвә еләди: — Бир шеј јазмалы олсан, даһа «Виллис»лә кәндләри кәзмәјә еһтијач да олмас.

Сонра чидди ифадә илә сөзүнә давам еләди:

— Билирсән ки, бу саат өлкәдә кәндләри абадлашырмағ, мәһ-

сүлдарлығы артырмаг, колхозлары техника илә тә'мин еләмәк барәдә чидди ишләр апарылып. Елә дейил, гадам!

— Еләди, — дедим.

— Мән истәјирәм ки, сән бу мөвзуда бир пјес јазасан... Нечә бәхырсаң!

Мән бир гәдәр сүкутдан сонра дедим:

— Фикирләшәрәм...

— Бу чох гејри-мөјјәи чаваб олду, гадам... Бир күн дә Фикир-ләшмәк олар, бир ил дә. Мән һисс еләјирәм ки, јахшы јазарсан. Ишә башламаг пазымдыр.

Онун сәсиндаки инам мәнә дә сирајәт еләди. Бир ан мәнә елә кәлди ки, доғрудан дә јахшы јазарам.

...Сон вахтлар мәним зәһнимдә ијirmi беш-отуз ил колхоз сәдри олмуш, кәлгә сәдагәтли, чәсур, мәрд киши тәбиәтли, көңлү бир сүрәт һәрләнирди. Мән һәтта она ад дә вермишдим: Алхан дајы!

Мәним хәјалымда Алхан дајынын бирчә әркән гызындан башга һеч нәји јох иди. Арвады чохдан вәфат етмишди... Сонра мејдана чыкан «Баһар сулары» пјесимин сүжети дә елә бу Алхан дајы илә онун гызындан башлады. Вә мән пјеси тез, демәк олар ки, бир аја јазыб гуртардым. Әсәр Адилли дә, актјорларын да хошуна кәлди. 1948-чи илдә о вахтки гәјдәјә көрә, мән пјеси апарыб о заман Азәрбајҗан КП МК-нын идеоложи ишләр үзрә катиби һәсән һәсәнова, шә'бә мүддир мұавини, тәнгидчи Чәфәр Чәфәрова охудум. Онлар дә бәјәндиләр. Бир нечә күндән сонра Адил рол бәлкүсүнү мәнә охуда. Алхан ролуну Әләскәр Әләкбәрова верирди... Мән буна чох тәәччүб еләдим. Ахы, биз Әләскәри әсәсэн тракик бир актјор кими таныјырдыг... Она көрә дә Адилә дедим:

— Адил, доғрусу, мән Әләскәри Алхан образында тәсәввүр елијә билмирәм.

— Сәһнәдә көрәндә тәсәввүр еләјәрсән...

Сонра зәрафәтјана әләвә етди:

— Бабалы Сәрвәрин бојнуна. Сән нараһат олма, һәр шей јахшы олачаг. Анчаг бу шәртлә ки, мәшгләрдә иштирак еләјәсән. «Ишыглы јоллар»ын мәшгиндә олдуғу кими гачыб кизләнмәјәсән. Сәни тапмаг олмурду, гадам!..

Адил истәр мүәллифә гаршы, истәрсә дә актјорлара гаршы сон дәрәчә тәләбкар режиссор иди. Тез-тез мәшгдә мәнә суал верирди. Сөз дәјишмәли олурду. Актјорун һансы һәрәкәти барәсиндә исә мәним фикрими сорушурду. Әввәлләр мәшгләрдә чох отурмағ дә һөвсәләм кәлмирди, анчаг мәһз Адилли сәјәсиндә мән мәшгләрдә отурмағ нәники әдәт еләдим, һәтта бу мәним үчүн мәнәви бир тәләбә чеврилди. Она көрә дә сонралар мән академик театрда ојнанылан пјесләримин һамысынын мәшгиндә әввәлдән-ахыра гәдәр мүйтәзәм сүрәтдә иштирак етмишәм. Актјорлар зәрафәтлә мәнә икинчи режиссор адландырырдылар.

Бә'зән режиссорларын һәрәсиндә бир гүсур олур, көрүрсән, бир сәһнәдә мизанлары, композисијаны мүйвәффәгијәтли гүрүр, анчаг актјорларла јахшы ишләјә билмир. Дикәри актјорла јахшы ишләјир, образлары ача билир, анчаг сәһнәдә чәзибәдәр композисијә јарәдә билмир... Бә'зиси дә анчаг баш ролдә ојнајан актјорла мәшгүл олараг о бири ролларын да санбаллы, инандырычы чыхмасына фикир вермир. Нәтичәдә ансамбл јаранмыр. Тамаша јарымчыг олур. Адилдә исә бу нөгәсанларын һеч бири јох иди. Санки тәбиәт ону анаданкәлмә режиссор јаратмышды вә һеч бир чәһәтдән истә'дадыны јарымчыг гојмамышды. Буна көрә дә онун тамашалары һәм парлыг, чәзибәдәр олурду, һәм бүтөв, тамамланмыш ансамбл тә'сири багышлајырды, һәм дә ритм тамашаны да, тамашачылары да әлә алырды...

Адил үчүн ролун бөјүк-кичији јох иди, о, бүтүн образларын үзәриндә ејни дәрәчәдә диггәтлә ишләјирди. Бүтүн образларын һәјәти, инандырычы олмасына чалышырды. О вахт көркәмли театр тәнгидчи-

си, профессор Филиппов «Баһар сулары»на бахмағә кәлмишди. Адилли ишнә јүксәк гиймәт верәрәк, ону Станиславски үсүлүнүн ән јахшы давамчыларындан сәјарәг гејд еләди ки, тамашада ики актјорун — Әләскәр Әләкбәрова Чаббар Әлијевин күчүнү Москва театрларынын ән јахшы актјорлары илә мүйәјисә еләјә биләр. [Чаббар Әлијев епизодик Галмағал Мәдәт ролуну ифә едирди].

Тамашада Турач ролуну о вахт чох чаван, гәшәнк бир гыз олан Мирвари ханым Новрузова ифә едирди. Образ Адилли истәдији кими чыхмырды, әсәрдә Турач сүрәти дә чох хошуна кәлдији үчүн ролун алынмамасы Адилли дилхор еләјирди. Мирвари ханым истә'дадлы актрисә олса дә, кәнд һәјәтилә, о заманки кәнд гызларынын рафтары, данышыг тәрзилә таныш дејилди. Јәгин буна көрә дә чәтинлик чәкирди. Бир күн мәшгә кәлиб көрдүм ки, Адилли кәфи чох көкдү. Мәнн көрәндә өзүнәмәхсус зәрафәт тәрзилә деди:

— Ахыр ки, Турачы кәнддән тапыб кәтирдик.

Мән баша дүшмәдим:

— Нә чүр јә'ни!

— Инди көрәрсән, гадам...

Нөвбәти сәһнәдә Турачыны чыхышы иди. Бу дәфә Мирвари ханым тамам башга Турач иди. Данышыгы, рафтары, әдалары о заманки кәнд гызларына о гәдәр бәнзәјирди ки, ондакы јумор о гәдәр чанлы, табии иди ки, доғрусу, мән кәч актрисанын истә'дадына һејран олдум. Вә онун ролун ифасыны бирдән-бирә бу чүр нечә кәшф еләдијнә тәәччүб етдим.

Мә'лум олду ки, о вахт Бакыда кечирилән һансы мұавирәјә исә Ағдамдан кәлән бир нечә кәч гыз Мирварикилин гоңшулуғна дүшүб-ләрмиш. Актрисә да онларын бүтүн һәрәкәтләрини, әдаларыны бу чүр гаврајыб.

Әләскәр Әләкбәровун јарәтдыгы Алхан сүрәти нәники мәнн, бүтүн тамашачылары мүйтәссир едирди, һејран гојурду. Јәгин мәсәләдир ки, Отелло илә Алхан тамам башга-башга адамлар иди. Вә онларын һәр икисинин сүрәтини ејни дәрәчәдә табии-чанлы јарәтмаг актјордан бөјүк истә'дад тәләб едирди. Вә бу истә'дад Әләскәрдә чох күчлү иди. Алхан сәһнәјә дахил оlanda санки тамашачыларын гаршысында дәг кими мәтин, вүгарлы, дүнјанын изтирәбларында бишмиш, чәтин күн-ләр јола салмыш, гәлбинин дәринликләриндә дәрјә кими дәрди олар ири чүссәли, сакит, мәрданә бахышлы бир инсан заһир олурду. Тамашачы онун бүтүн вәрлыгында, бүтүн давраанышында ата-бабаларымызын өзәмәтини, мәрдлијини һисс едирди.

Алханын гызы Сәәдәт ролуну ундулмәз истә'дадлы актрисамыз Соһа ханым һачыјева ифә едирди. Соһа ханым хүсусилә лирик-драматик ролларын мисилсиз ифачысы иди. Онун данышыгы, һәр бир һәрәкәти үрәјә тә'сир еләјирди. Мән һәлә тәләбә оlanda онун Күлтәкин, «1905-чи илдә» пјесиндә көзәл актјорумуз Сүлејман Тағызадә илә тәрәф-мүгабил ојнадыгы Соһа роллары мәнн һәдсиз дәрәчәдә мүйтәссир едәрди. Ејни дүјүгүлары мән инди онун Сәәдәт ролунун ифасында кечирирдим. Сәәдәтин өз јухусуну атасы Алхана данышдыгы сәһнәдә санки Алханын гәлбинин дәринликләриндә сакит дајанмыш кәдәри тамашачылар бүтүн гәлбилә һисс едирди, көзләри јашарырды. Вә бу кәдәр образы јени јүксәклијә үчәлдирди.

Адил өзү дә өз тамашаларындан бир шаир кими зөвг алырды, шаирәнәлик, романтик чаларлар, лирик сарсынтылар онун гурулушларынын чаны иди. О, образларын дилина, актјорларын ифадә тәрзинә һәмишә хүсуси диггәт јетирирди. Академик театрын Мирзаға, Сидги Руһулла, Казым Зија, Әләскәр Әләкбәров, Сүлејман Тағызадә, Исмайл Османлы, Мөһсүн Сән'ани, Исмајыл Дағыстанлы, Барат ханым, Фатма Гәдри, Мәрзијә ханым, Соһа ханым, һөкүмә ханым кими бөјүк сәһнәкарларынын дилиндаки ајдыныг, тә'сир гүввәси, сәррастлыг Адилли режиссорлуғ хидмәти илә хејли бағлы иди.

Көчүлүк бу сөнәткарлардан көзөл данышмаг тәрзи өйрөнүрдү. Биз да ела режиссорлар вар ки, тамашаны тәһвил верәндөн сонра онун талејила марагланмыр, әктюрларын ајдын, дүзкүн, әдәби-колоритли данышмагына фикир вермирләр. Адил бүтүн тамашаларыны әввәлдән ахыра гәдәр биләсәнтә изләјирди. Кечәләр кабинетиндә радио апараты илә сәһнәни даима динләјирди.

Бир дәфә кечә «Баһар сулары» тамашасында биз онун кабинетиңдә сөһбәт едирдик. Адил дә һәм радио илә сәһнәјә гулаг асыр, һәм дә сөһбәтдә иштирак едирди. Бирдән-бирә:

— Гадам, бир дәгигә... — дејиб зәнки басды, катибәјә деди — Филан артисти антракта чағыр мәним јаныма.

Артист елә гримдәчә дахил олдүгдә, Адил чидди ифадә илә сорушду:

— Гадам, о пјеси сән јазмысан!

Артист нә исә һисс едәрәк гызарыб деди:

— Хејр... Мән јазмамышам...

— Бәс нијә о чүмләнә (чүмлә јадымдан чыхыб — И. Ә.) һејлә кәлләмајаллаг еләјирсән!

— Дүз дејирсиниз, — дејә артист тәсдиг еләди. — Өзүм дә баша дүшдүм ки, сәһв еләдим.

— Инди ки, баша дүшмүсән, мүәллиф сәни бағышлајыр...

Артист күлүмсәјиб чыхды.

Меһди һүсәјн дә бизимлә иди, деди:

— Адил, сән Сезар кими һәм гулаг асырсан, һәм сөһбәт еләјирсән, һәм данышырсан...

— Һәм дә јазырам... — дејә Адил ејни чидди ифадә илә әлава еләди.

Чох заман Адилдин бир сөзү зарафатламы, чиддими дедијини ајырда еләмәк олмурду. О, үмүмијәтлә, тәбиәтән никбин, зөвглү адам иди. Ән сон дәблә кејинәр, көзөл галстуклар тахарды. Чәһрајыја чалан јарашыгы көк сифәти һәмишә тәртәмиз тәрәш едилмиш оларды. Бә'зән ресторана-филана кедәндә, Адил олан јердә һеч кәс әлини чибинә салмазды. Олдүгчә агајана, көзү тох адам иди. Онун күндүз белә лампа илә ишыгланан балача кабинети театрла әлагәси олан јазычыларын ширин сөһбәт, әдәби мүбаһисә јери иди. Сүләјман Рүстәм, Сәмәд Вурғун, Меһди һүсәјн, Сабит Раһман, бәстәкарлардан Сәид Рүстәмов тез-тез кечәләр онун кабинетинә јығылардыг. Исти кечәләрдә һамы сојуг «Боржоми» ичәрди. Адил өзү дә чох су ичән иди. Она көрә дә шәһәрдә «Боржоми» олмајанда да Адилдин сојудучусу «Боржоми» илә долу оларды. Зөвглә кејиндији кими, зөвглә зәриф Азәрбајчан хәрәкләри јемәји дә севәрди. Биз онун кабинетиндә өзүмүзә һәмишә шән һисс едирдик. Онун никбинлији, һәјәт ешги санки бизә дә сирајәт едирди.

...«Баһар сулары» тамашасы мүвәффәгијәтлә кечди. Бүтүн гәзетләр һаггында јахшы ресензијалар чап етдиләр. Сонра «Баһар сулары» да, «Ишыгы јоллар» да Азәрбајчан КП Мәркәзи Комитәсинин һесәбат ма'рузәсиндә мүсбәт һадисә кими гејд олуңду. Академик театрын Москва сәфәриндә һәр ики тамаша Үмүмиттифаг мәтбуатында мүсбәт гижәт әлды.

...Адил Искәндәров өз ишиндә, нечә дејәрләр, бүтөв сөнәткар иди. Онун гурулушларында һәлл олуңмамыш мәтләбә, тамамланмамыш эпизода раст кәлмәк олмазды. һеч бир детал онун нәзәриндән јәјинмазды. О, реалист бир сөнәткар олмагла бәрәбәр, романтик иди. Онун сәһнә реализми ганадлы, шаирәнә бир реализм иди... Станиславски үсүлуну, Москва Бәдәјә Театрынын ән'әнәләрини јарадычы шәкилдә бизим академик театр кәтирән, бу ән'әнәләри Азәрбајчан халгынын темпераменти илә, Азәрбајчан колорити илә бирләшдирәрәк мәһз милли руһда инкишаф етдирән бөјүк режиссорумуз Адил Искәндәров олуб. [О, өзү дә Москвада охумушду].

Онун күчлү фитри истә'дады тамашаларына јени бир руһ, јени бир көзәллик верирди. Онун тамашаларында һәмишә нә исә тәзә, тәрәвәтли бир чәзибәдәрлыг олурду.

Әлбәттә, бу гурулушларын үгүрлү чыхмасында Адилдин сөнәт досту, театрымызын истә'дадлы рәссамы Нүсрәт Фәтуллајевин хидмәти дә тәгдирәләјигди. Нүсрәт савадлы, јүксәк сәһнә мәдәнијәтини малик емосионал рәссамды. Адиллә бир-бирләрини јахшы баша дүшүрдүләр.

Театрла бәрәбәр драматуркиамызын инкишафыны да Адилдин јарадычылыгындан тәғрид еләмәк олмаз. Сәмәдин, Сабит Раһман, Меһдинин, Мирзәнин, Әнвәрин дә, мәним дә драматуркија сәһәсиндәки Фәалијәтимиздә Адил Искәндәровун хидмәтини унутмаг олмаз.

Азәрбајчан театрынын отуз иллик Фәалијәтини Адилсиз тәсәвүр еләмәк мүмкүн дејил. Лакин бә'зән бизим фәдакар адамларымызын, бөјүк сөнәткарларымызын гәдрини билмәјән, нә мәзһәбә гуллуғ еләдикләри ма'лум олмајанлар да тапылыр. Адилдин дә талеји онларын зәрбәсинә ма'руз галды. О заман инчәсәнәт ишләринә баханлар һансы кин-күдүрәтин сәбабинә исә, Адил Искәндәров кими бөјүк сөнәткары көзүмчыхдыја салараг отуз ил чан гојдугу театрдан узаглашмаға мәчбур еләдиләр. Бу онун үчүн дә, бизим мәдәнијәтимиз үчүн дә ағыр зәрбә иди. Бу, мәнчә, мәдәнијәтимизә хәјәнәтин сон пилләси иди. Зәрбәни она театрла бағлы, сәнәтин ән мә'налы, ән камил дөврүндә вурдулар. Сонралар мән тез-тез ону дәниз кәнарында әлини белинә гојуб тәк-тәһнә кәзән көрүрдүм. Адил артыг әввәлки Адил дејилди. Әввәлки шән, никбин ифадәдән үзүндә даһа әләмәт јох иди. Кејими, кәстјуму, галстуку да әввәлки кими шыг, сон дәбә үгүн дејилди. Отуз ил өмрүнү, күнүнү, севинчини бағладыгы, һәр күн сәһәр саат онда кәлиб кечә саат бирдә-икидә кетдији театрдан зорла ајры салынмасы ону отуз ил гочалтмышды...

Бир дәфә она дедим:

— Адил, бәлкә бир нечә јазычы јухары тәшкилатлардан хәһиш елијәк, сәни гәјтарсынлар театрла!..

Дәриндән нәфәс алыб:

— Јох, — деди, — ишләјә билмәрәм, үрәјим сыныб...

Мән дә кәдәрлә һисс еләдим ки, Адил һагпыдыр... Ишләјә билмәз.

Тәлејин гәрибә ишләри олур...

Бә'зән бизләрдән биримиз үрәјимиздән шикајәт еләјәндә Адил зарафатјана дејәрди ки:

— Гадам, үрәк адамын һарасында олур!..

Өзү исә һеч көзләнилмәдән үрәјиндән өлдү... О, чох сағлам адам иди.